

cikkemben, amelyet a náci táborokról írtam, a „zsidó” szó elő sem fordult.”

16. Randolph L. Braham: i. m. II. kötet. 461. k. o.

17. William Korey: THE SOVIET CAGE. New York, 1973. 174. o.

18. A Kádár-rendszer jellemzését, mint a hrucsovói eredetűnél következetesebb hrucsovizmust lásd Fehér Ferenc–Heller Ágnes: JALTA UTÁN. Budapest, Kossuth, 1990.

19. Bibó: i. m. 670. o.

20. I. m. 672. o.

21. Steven Runciman a következőképpen jellemzi a nem mohamedán csoportok helyzetét az iszlám uralma alatt: „A keresztények, együtt a Zoroaszter-hívőkkel és a zsidókkal, dhimmiik lettek, vagy másképpen, védett népek, ame-

lyeknek hitéleti szabadságát a jizya fizetése biztosította, amely kezdetben fejadó volt, de hamarosan átalakult a katonai szolgálat megváltására szolgáló adóvá, és amelyhez hozzáadták az új földadót, a kharajt. Minden szektát mint miletet, mint fél-autonóm közösséget kezeltek az államon belül, mindenjük vallási vezetője alatt állt, aki felelt a kalifa előtt jó viselkedésükért.” THE HISTORY OF THE CRUSADES. Harmondsworth, Penguin, 1978. I. kötet. 21. o.

22. Radnóti Sándor: „TISZTELT KÖZÖNSÉG, KULCSOT TE TALÁJ...” Budapest, Gondolat, 1990. 226. o.

23. Sartre: i. m. 14–18. o.

24. I. m. 22., 64., 59–60. o.

25. Heller Ágnes: LEHET-E VERSET ÍRNI A HOLOCAUST UTÁN? Múlt és jövő, 1990/1.

Michal Černý

A MEGTALÁLT SZINKRON

Európaiság a Duna völgyében

1932-ben jelent meg a Nyugatban Karel Čapek útirajzba ágyazott elmélkedése: A KÉT- FEJŰ SAS ÁRNYÉKÁBAN. Dobossy László, a magyar–cseh irodalmi kapcsolatok kiváló ismerője, következőképpen ismerteti a tanulmányt: „[Čapek] a Habsburg-birodalom romjain berendezett egyik utódállam polgáraként azt mondta el a magyar olvasóknak, hogy itt mindnyájan, akarva-akaratlanul, olyan történelmi valóságnak örökösei vagyunk, mely ellen – hol együtt, azonos módon, hol meg külön-külön, más-más eszközökkel – tiltakoztunk, lázongtunk; ám hiába e múltbeli elégedettség, a hajdanvolt birodalom felségterületein járva a cseh író még Flandriában meg Dél-Lengyelországban, sőt még Szicíliában is a közös sors nyomaitra bukkan, a saját otthonának elemeit fedezi föl. Ezekben az egymástól annyira elütő országokban valami egymásra kacsint.”

Amikor ez az írás született, a két ország – Magyarország és Csehszlovákia – valóban különböző, sőt ellentétes politikai pályákon mozgott. A kétféjű sas árnyékában töltött több évszázados együttlét egyébként addig se jelentett – a csehek és a magyarok esetében – mélyebb, tudatosabb közösséget. Olyan értelemben sem, ahogy a szlovákok és a magyarok közötti kapcsolat őrizi mindmáig a politikai és kulturális közösség nyomait, valamifajta meghittséget, mely a családon belüli viszonyokra jellemző, mikor a partnerek – akár veszekedve is – közös dolgaikról vitatkoznak.

Ebből a szempontból nem véletlen Anton Straka esete, aki 1925 és 1936 között mint a csehszlovák követség sajtóattaséja működött Budapesten, és mint hídepítő

kultúrdiplomata szlovák létére éppen a cseh kultúra magyarországi terjesztéséért tett a legtöbbet. Straka rendkívül nehéz külpolitikai körülmények között teljesítette küldetését, sok tekintetben úttörő szerepe volt, különösen a három irodalom kölcsönös megismertetésében. (Ő állította össze a cseh és szlovák költészet első magyar antológiáját, s kiküldetése alatt több mint százharminc magyar író és irodalomár fordult meg a lakásán – rendszeresített pénteki szalonjában –, többek között éppen ezt közölte 1936-ban Prágával, amikor az ottani külügyminisztérium már eldöntötte, hogy visszahívja. Paradox módon – kapcsolatai miatt!)

Amint az első világháború után elváltak útjaink, az 1948 utáni időszak akarva-akaratlanul újra összehozott bennünket. Egy újabb kényszerközösség lett a sorsunk, ez alkalommal a szocialista építés jegyében.

Ezt a korszakot csak nemrég zártuk le, az emlékek frissek még, s már-már igyekszünk kiszorítani őket. Valahogy nehéz velük élni – így, feldolgozatlanul. Minden túl gyorsan ment végbe, sokak fejében még mindig „*u felszabadult fogoly szindróma*” működik – ahogy Václav Havel jellemezte annak az embernek a helyzetét, aki nem tud mit kezdeni frissen szerzett szabadságával, és öntudatlanul visszavágnyik a börtöncella biztonságába. Ha mindez elmúlik, ha elmúlnak a hazámban oly gyakori túlkompenzálási mechanizmusok, melyek arra ösztönzik az embert, hogy túlzott radikalizmussal próbálja gyógyítani hajdani – engedelmességéből és gyávaságból eredő – komplexusait, csak akkor lehet tárgyilagosan vizsgálni, mit hozott az elmúlt korszak a nemzeteink közötti kapcsolatokban. Meg vagyok győződve róla, hogy nemcsak negatívumokról számolhatunk majd be.

Szüleim nemzedékéből számos embert ismerek, akikben csak a magyar 56-os forradalom híre keltette föl az érdeklődést Magyarország iránt. Ezek a hírek Prágában is a remény első sugarait jelentették, és fontos szerepet játszottak a magyarokról alkotott cseh kép legújabb kori alakulásában. Hiszen – talán megkockáztathatom a feltevést – nemzedékek hosszú során át ez volt az első egyértelműen pozitív magyarságélmény a cseh társadalom szélesebb rétegeiben.

Magyar részről talán 1968 tekinthető ilyen jellegű élménynek – kissé tompíthatta azt a nem egészen alapítalan nézetet, hogy Prágában a második világháború után tudatosan voksoltak a kommunizmus mellett. Minden bizonnyal e két dátum körül kezdett kirajzolódni ama sajátos közép-kelet-európai kulturális és szellemi tér, melyben sok tekintetben visszatért a régi – akkoriban osztrák, illetve német színezetű – Közép-Európa szelleme, de amely ugyanakkor addig alig tapasztalt közeledést jelentett a térség népei között, így a csehek és magyarok között is. Ugyanazok a politikai nyomások, ugyanazok a Skodák és Trabantok, vécepapírok és tornacipők, ugyanazok a politikai és rendőrvicek, melyeket az Elbától nyugatra senki sem ért. A legeldugottabb cseh falu tsz-tagjai is tudták, hogy a Rákóczi úton (amelynek nevét ugyan „Rákosi útnak” ejtették, semmi rosszat nem sejtve...) Ferrari feliratú kardiánokat lehet kapni, az U Fleku vagy a Švejk vendéglő pedig fogalomná vált a magyar sörkedvelők számára.

Persze hogy ez kényszerközösség volt. De ugyanakkor a megismert kényszer ellen vállalt közösség is, amely 56, 68 és 77 után egyre tudatosabbá vált. Közös szellemi tér volt, ami felölelte a mi kis világunkat, ahol emigráns cseh kiadók könyveit Magyarországról csempészték hazánkba – akár magyarok, akár csehek –, ahol például Deutsch Tamás megszólíthatta a Vencel téren a tüntető tömeget, ahol tele vannak a budapesti mozik, amikor – húszéves! – cseh filmeket vetítenek, ahol Ör-

kény István MACSKAJÁTÉK-a lett a legtöbb repríz aratott előadás a prágai Nemzeti Színház százéves történetében.

Tavaly jelent meg Esterházy Péter Hrabal-könyve, amely csak megerősítette azt, hogy egy cseh író immár háziszerzőként van otthon a magyar irodalomban – ami egy idegen íróval állítólag utoljára a harmincas években történt meg: Thomas Mann-nal Budapesten. És mindez igazából nem olyan csoda, hiszen az a tapasztalati anyag, az a komoly-komolytalan játékoság, anekdotázás, ironia és kétértelműség, mindez nemcsak Hrabalé és Esterházyé, hanem mindnyájunké: ez a „félfényes” kelet-közép-európai életünknek természetes közege... volt.

Igen – volt! Mert vége a börtönéletnek, ahol világos volt, hogy az író kinek és ki ellen ír, és hogyan kell megfejteni a kódrendszerét. Most szabadok lettünk, és ettől kezdve minden bonyolultabb, komolyabb és fárasztóbb.

Összeomlott egy hazug ideológiai-politikai építmény, melyben néhány évezed óta hol jobban, hol rosszabbul berendezkedtünk, megtanultunk úgy-ahogy boldogulni. Szereztünk nyugati tétét meg tétéprogramot, és úgy tűnt, hogy ettől nyugatiak lettünk. Sajnos nem lettünk azok. A valóság olyan kiábrándító és megalázó (a piszok, amelybe a gyerekeink születnek!), hogy nem marad más, mint bekapcsolni valamilyen védekezési reflexet, hogy ezt a valóságot elviselhetővé tegyük.

És itt jön – mint már annyiszor a történelemben – a nacionalizmus.

Könnyű volna azt hinni, hogy amennyiben a nacionalizmus általában a múltból táplálkozik, elég, ha elvágjuk magunkat a múlttól, nem piszkáljuk a régi ügyeket, fontosabb dolgokkal (gazdasággal stb.) foglalkozunk – mint ezt manapság számos politikus jóhiszeműen javasolja –, és ezzel meg is tudunk szabadulni tőle. De ez nem olyan egyszerű. Talán a politikusok és közigazdászok megtehetik, végül is ez a dolguk. Egy közönséges kulturált és gondolkodó halandó ezt nem teheti meg, hisz ő is a múltból él, vele táplálkozik; az emlékezete teszi emberré.

Itt pedig jön frissen szerzett szabadságunk másik bökkenője: hadilábon állunk a múltunk egy részével, éppen a legújabbal. Kapkodva igyekszünk elfelejteni a közelmúlt Trabantjait (bennük ülve is), eke-hajszárítóit, párttagsági igazolványait, kemény vécépapírját, pimaszul faggató kérdőíveit, szakszervezeti gyűléseit, mindezt próbáljuk kiszakítani emlékezetünkéből (mert a legjobban a gyávaság tudata fáj, miután kiderült, milyen könnyű volt megdönteni a rendszert, mondja Karel Steigerwald cseh drámaíró). Egyébként, ha nem tévedek, ez a kapkodás ismerős valahonnan: ugyanígy sietett nagyapám nemzedéke 1918-ban leszedni a kétfejű sast a falról, abban a szent hitben, hogy jön egy új korszak, a múltat eltemetjük.

Van azért egy lényeges különbség, ami reményt ad. Ezúttal első ízben történelmi szinkronban szedtük le a vörös csillagokat Budapesten és Prágában, és hál' istennek, egyelőre egyikünk se sírja őket vissza.

Ezt a szinkront most kár lenne elveszíteni!

(Elhangzott a fonyódi Helikon-tanácskozáson, 1991. március 14-én.)